

Rzhevska N. F. New requirements for the B. Obama's foreign-policy strategy: experts point of view.

In this article there are analyzed the peculiarities of foreign-policy global strategy formation of the USA in terms of new geopolitical conditions that are found on the background of two problems of the modern world order that were defined by Brookings Institution analytics as «black swans» and «big rates».

Keywords: new world order, foreign policy, global strategy of the USA, «big rates», «black swans».

Качан К. Є.

ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЙ ІСЛАМСЬКОГО РАДИКАЛІЗМУ В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

У статті досліджено філософське підґрунтя сучасного ісламського радикалізму, закладене в процесі розвитку мусульманської філософії; висвітлено ідеї таких представників середньовічної ісламської філософії, як Ахмад ібн Ханбал та Такі ад-Дін ібн Таймія.

Ключові слова: Ахмад ібн Ханбал, Такі ад-Дін Ахмад ібн Таймія, бід'а, іджма, іджтихад, кияс, мубайа'а.

Розглянувши історію ісламу, можна побачити, що ця релігія залишалася цілісним вченням, системою норм і цінностей, що не викликала ніяких внутрішніх суперечностей лише за пророка Мухаммаді, а також за двох наступних «праведних» халіфів – Абу-Бакрі і Умарі. Надалі відбулись численні розколи, в основі яких лежала різна інтерпретація певних догм та різні бачення вирішення суспільно-політичних ситуацій. Окрім цього значні корективи у релігійно-філософські вчення вносила і боротьба за владу.

Доктринально-ідеологічне обґрунтування сучасного ісламського радикалізму можна зрозуміти лише простеживши еволюцію радикальної складової ісламу, зокрема надбання представників ісламської філософії епохи Середньовіччя, які ґрунтувались на ідеї салафії.

Мета статті полягає в дослідженні радикальної складової ісламської філософії епохи Середньовіччя, ідеї якої вплинули на формування сучасного ісламського радикалізму.

У процесі боротьби між різними богословсько-юридичними школами (мазхабами), а також між різними політичними течіями народжувалися радикальні погляди і рухи. Зокрема, у сунізмі

виникають наступні мазхаби: малікіти, ханбаліти, ханіфіти, шафіїти. Малікіти і ханбаліти більше дотримуються букви божественного Закону, а ханіфіти і шафіїти – духу Закону.

В основі середньовічного «радикалізму» лежали філософські ідеї салафії або «чистого ісламу». Поняття це відображає, користуючись висловом О. Ігнатенка, «інтенцію очищення ісламу від нашарувань, що історично наклалися на нього. Саме це і мається на увазі, коли говорять про фундаменталістське повернення до норм і цінностей, теорії та практики ісламу часів праведних предків». При означенні фундаменталізму в арабській мові використовують терміни «усулійя» і згадуваний раніше «салафійя» («усулійя» походить від словосполучення «Уссуль аддін» (від араб. – коріння віри) [1, 117].

Течія, що однією з перших почала тяжіти до відродження «чистого ісламу», виникла вже в IX ст., а її прихильники називалися на честь свого засновника Ахмада ібн Ханбала ханбалітами. І до сьогодні в різних формах продовжують існувати прихильники цього руху.

З самого початку ібн Ханбал, як і перші суфії, був незадоволений розбещеністю халіфського двору і засміченістю ісламу язичництвом, зороастрійськими та християнськими віруваннями та звичаями. Проте якщо перші обрали шлях відходу й містифікації свого вчення, то видатний багдадський богослов відрізнявся прагматизмом. Він вважав, що релігійна боротьба до кінця є необхідною для відстоювання релігійних поглядів. Так ібн Ханбал допускав зміщення правителя, якщо останній «спонукає людей до сумніву у вірі». Обов'язком же богословів вважав вплив на правителя з позицій релігійної (ісламської) моралі. Але релігійна боротьба, згідно з поглядами ібн Ханбала, – це крайній захід для відстоювання релігійних інтересів. Пошук компромісів та діалогу є більш прийнятним для збереження миру. З іншого боку, слід також враховувати і те, що ханбалітство виникло як своєрідна реакція на поширення мутазилітської доктрини та висловлювало погляди вкрай консервативних прихильників мусульманського традиціоналізму.

Мутазилітське вчення орієнтувалося на традиції Аристотеля та неоплатоніків і виходило з пріоритету розуму над вірою і заперечення будь-яких переконань, прийняттю яких не передують сумнів у їх істинності. Таким чином, претендуючи на роль захисників справжнього сунітського віровчення, ханбаліти вже з кінця IX ст. почали розробляти систему правових і моральних норм. Соціальною опорою стали, як це завжди буває з радикальними течіями, нижчі і середні верстви суспільства, а ідеалами – соціальні та етичні цінності раннього ісламу – егалітаризм, засудження розкоші, надання переваги

скромному і розважному життю. Обґрунтувавши необхідність рішуче втручатися в справи общини, наставляти і направляти її рядових членів і навіть правителів, ханбаліти таким чином утвердили потребу в соціально-політичній активності [2, 221-224].

Таким чином, вчення ібн Ханбала спочатку виникає як релігійно-політичний рух, проте згодом, до початку XI ст., переростає в догматико-правову школу. Так, ханбаліти виступили із запереченням будь-яких нововведень (бід'а) у сфері віровчення і права, які не мають прямого обґрунтування в Корані і хадисах або не були схвалені іджмою. Вони закликали орієнтуватися на спосіб життя мусульманської общини пророка Мухаммада і перших поколінь його послідовників – «праведних предків». Для цього руху характерний підхід до Корану і хадисів, що виключає будь-яке їх алегоричне тлумачення і передбачає застосування принципу «не став питання «як?». А враховуючи те, що у своїй теорії та практиці послідовники ібн Ханбала дотримувалися поглядів найбільш консервативних прихильників традиціоналізму (нинішні фундаменталісти), то стає зрозумілим, чому вже у середніх віках самі мусульмани називали ханбалітів салафітами.

Загалом, ханбалітський рух неодноразово відзначався в історичному процесі мусульманського Сходу. Така ультраконсервативна радикальна ідеологія, в основі якої була концепція «оновлення», привертала до себе увагу певних верств населення в особливо критичні й переломні моменти історії арабомусульманського суспільства.

Якщо засади руху були закладені у IX ст. у творах засновника руху Ахмада ібн Ханбала і його учнів та послідовників Абу Мухаммада аль-Барбахарі (IX-X ст.) та ібн Батта аль-Укбарі, то остаточної форми догматико-правовим поглядам ханбалітів надали роботи ібн ал-Джаузі та ібн Таймії у XII ст. і XIII-XIV ст. відповідно.

Видатний ісламський учений Такі ад-Дін ібн Таймія (1263-1328 рр.), незважаючи на те, що деякі його погляди суперечили загальноприйнятим сунітським положенням, відстоював чистоту ісламу, у тому числі й від впливу суфізму, зокрема через критику вчення аль-Газалі. Розвиваючи ханбалітські ідеї, він різко засуджував будь-які нововведення, обстоював ідею відновлення норм раннього ісламу, боровся проти поширення культу святих, паломництва до гроба пророка в Медині, що вважав несумісним із духом ісламу.

Проте не слід вважати ібн Таймію виключно радикально налаштованим середньовічним ісламським улемом і богословом. Ібн Таймія – особистість непроста. У його поглядах простежувались і

ліберальні ідеї. Зокрема, він боровся за «відкриття дверей іджтихаду» (праця та старанність у винесенні правових приписів і вирішення різних релігійних проблем або питань на підставі аятів Корану, хадисів, киясу та іджми) та підкреслював важливість методу кияс (судження за аналогією). Він навіть вважав себе учнем суфійських шейхів Ма'руфа аль-Кархі, Абд аль-Кадіра аль-Джілі та шейха аль-Джунайда. Тобто він, незважаючи на неприйняття деяких положень, багато в чому поділяв вчення суфіїв, а отже не зовсім коректними є точки зору, згідно з якими в ібн Таймії вбачають головного провісника сьогоденного ісламського радикалізму. Варто підкреслити, що багато дослідників бачать у ньому «ісламського реформатора» [4, 52].

Авторитет цього середньовічного мислителя настільки високий, що оскаржити його погляди не ризикують ні помірковані прихильники ісламського радикалізму, які намагаються уникати заочної полеміки з ним, ні мусульманські реформатори. І цим вдало користуються прихильники ісламського радикалізму XXI ст., яким достатньо лише процитувати його слова для роз'яснення своїх позицій, що вони регулярно і роблять. Справа в тому, що ібн Таймія ще сім століть тому доступно сформулював ті ідеї, які сьогодні становлять концептуальну основу сучасного ісламського радикалізму.

Зокрема, вони викладені у його працях «Шаріатська політика» [5], «Збірник трактатів і проблем» [6] і «Збірник фетв шейх аль-іслям ібн Таймії» [7]. Простежимо основні ідеї вчення і особливості світогляду мислителя.

Будь-які «недозволені нововведення» є ерессю, а «...поширювач новачій, що суперечать Корану і суні, еретик повинен понести покарання більш суворе, ніж той, хто мовчить. В одному з хадисів сказано, що прихована помилка завдає шкоди її автору, коли ж вона стає публічною й незаперченою, вона становить небезпеку для общини» [4, 52]. Нововведенням він протиставляв суну.

Абсолютна довіра до Корану і до слів пророка Мухаммада, на які потрібно орієнтуватися у суперечливих питаннях; усвідомлення значимості судження за аналогією (кияс). Необхідність дотримування не тільки заповідей сподвижників Пророка, а також і норм їхньої поведінки, оскільки «будь-яке слово і вираз знаходять свій повний сенс тільки в контексті» [3, 239].

Обопільна клятва правителя та общини дотримуватися прав один одного (принцип мубайа'а), усунення незаконного використання більш високого соціального шабля.

Абсолютна єдність релігії й держави; необхідність шаріату, зокрема, обґрунтована тим, що він потрібен для підтримки правової

ісламської держави. Такий же взаємозв'язок і у зворотному напрямі, коли релігія слабшає без державної підтримки. В ідеальному мусульманському суспільстві має бути дві групи осіб з високим авторитетом – улеми, які є хранителями закону-шаріату, та еміри, наділені політичною владою, необхідною для втілення цих законів у життя. У разі відходу правителя від ісламу його піддані зобов'язані повстати проти нього.

Необов'язковість халіфату: визнавав у своїй теорії держави можливість одночасного існування більше одного імама й заперечував сунітську концепцію його виборності. Однак, на думку ібн Таймії, глава держави все ж повинен мати відповідні особисті якості, необхідні для успішного управління державою.

Украй негативне ставлення до шиїтів, а також до інших віруючих. Добивався конфесійного відокремлення мусульман, чим заклав властиву сучасним радикалам рису неприйняття чужого досвіду. Так він, наприклад, вимагав стратити християнина, який образив Коран.

Ібн Таймія доповнив п'ять стовпів віри, додавши до них джихад (що розглядається багатьма мусульманами як ересь), розробив положення про наступальний і оборонний джихад.

Таким чином, сформульовані позиції можуть бути використані сучасними радикалами і стосовно політичної ситуації початку XXI ст. Крім цього, завдяки своїй широті, ці положення можуть бути застосовані як усередині мусульманського світу, так і у відносинах мусульман з представниками інших культур.

Ібн Таймія є символічною фігурою, незважаючи навіть на те, що він не здобув визнання за життя. Отримавши традиційну релігійну освіту, мислитель після смерті батька очолив медресе Суккаріа. Брав найактивнішу участь у підготовці джихаду проти Вірменії наприкінці 90-х років XIII ст., а згодом брав участь в організації опору вторгненню до Сирії монголів. Перебуваючи у Єгипті у 1306-1312 рр., ібн Таймія виступив проти місцевих улемів і факихів, за що місцеві богослови звинуватили його в прагненні надати Аллаху людських рис і кинули до в'язниці. Він публічно звинувачував мамлюкського султана Музаффара в тому, що останній не слідує законам шаріату, за що султан тримав його у в'язниці до самої смерті.

Таким чином, політична діяльність ібн Таймії засвідчує, що у тогочасному суспільстві він був своєрідним радикалом. А активна життєва позиція лягла в основу того, що він набув сильної і довготривалої харизми. Навіть його загибель є символічною, адже більшість відомих радикалів також неодноразово поставали перед судом, а дехто навіть загинув, так само відстоюючи свою позицію. Ібн

Таймію намагались наслідувати як у перші століття після його смерті, так і у XX ст. Для нього політика слугувала релігії, а проповідь – боротьбі за державну консолідацію.

Отже, радикалізм як безкомпромісна прихильність до певних поглядів у ісламі існував завжди і циклічно повторювався, що можна побачити з багатовікової історії даної релігії. До XIX ст. радикалізм в ісламі проявлявся в численних розколах і появі рухів, результатом яких було утворення напрямів і різноманітних відгалужень. В IX ст. ханбаліти виступили із запереченням будь-яких нововведень (бід'а) в області віровчення і права, які не мали прямого обґрунтування в Корані і хадисах або не були схвалені іджмою, закликали орієнтуватися на спосіб життя мусульманської общини пророка Мухаммада і перших поколінь його послідовників – «праведних предків» та відкидали будь-яке алегоричне тлумачення Корану і суні.

Пізніше ібн Таймія, ґрунтуючись на ідеях ібн Ханбала, у своїх працях наполягав на абсолютній довірі до Корану і до слів Пророка, обопільній клятві правителя та общини дотримуватися прав один одного (принцип мубайа'а), абсолютній єдності релігії і держави; відкидав будь-які «недозволені нововведення»; стверджував необов'язковість халіфату; доповнив п'ять стовпів віри необхідністю вести джихад.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Игнатенко А.* Эндогенный радикализм в исламе // Центральная Азия и Кавказ. – 2000. – № 2 (8). – С. 57-76.
2. Основы религиоведения : учеб. / Ю.Ф. Борунков, И.Н. Яблоков, М.П. Новиков и др.; Под ред. И.Н. Яблокова. – М. : Высш. шк., 1994. – 438 с.
3. *Blachere R.* Introduction au coran. – Paris : Karthala, 1959. – 458 p.
4. *Monteil V.* Clefs pour la pensée arabe. – Paris : Éd. Seghers, 1974. – 204 p.
5. *Ібн Таймія.* Ас-сййаса аш-шар'ііа [Шаріатська політика]. – Бейрут, 1966. – 239 с.
6. *Ібн Таймія, Такі ад-Дін Ахмад.* Мажму'ат аль ар-расаїль ва аль-масаїль [Збірник трактатів і проблем]: на араб. мові. – Каїр, 1930. – 459 с.
7. *Ібн Таймія, Такі ад-Дін Ахмад.* Мажму'ат аль-фатава шейх аль-іслам ібн таймія [Збірник фетв шейх аль-іслам ібн Таймія]. – Вип. 1-30. – Ер-ріяд, 1961-1964. – 412 с.

Качан К. Е. Эволюция идей исламского радикализма в эпоху Средневековья.

В статье исследовано философскую подоплеку современного исламского радикализма, которое было заложено в процессе развития мусульманской философии, в частности, проанализированы идеи таких представителей средневековой исламской философии, как Ахмад ибн Ханбал и Таки ад-Дин ибн Таймия.

Ключевые слова: Ахмад ибн Ханбал, Таки ад-Дин Ахмад ибн Таймия, бид'а, иджма, иджтихад, кияс, мубайа'а.

Kachan K. E. The evolution ideas of Islamic radicalism in the Middle Ages.

The article examines the philosophical foundations of modern Islamic radicalism, which was stopped in the development of Islamic philosophy, especially analyzed the idea of such representatives of medieval Islamic philosophy, as A. Ibn Hanbal and T. al-Din ibn Taymiyyah.

Keywords: Ahmad ibn Hanbal, Taqi ad-Din Ahmad ibn Taymiyyah, bid'ah, ijma, ijtihaad, qiyas, mubaya'ah.

Утави А. А.

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ: ВЗГЛЯД ИЗНУТРИ ИСЛАМСКОГО МИРА

Автор статьи дает толкование сложного и противоречивого явления глобализации с точки зрения ученых Востока. Он акцентирует внимание на том, что глобализация как феномен не является «изобретением» XX века (о чем говорят многие из мыслителей Запада), а восходит еще со времен Средневековья. Кроме того, не стоит путать термины «глобальности» и «глобализации», первый (как понимание многогранности и красочности современного мира) характерен для культуры ислама, второй же чужд ему. Успех глобализации зависит не от силы стран, которые ее навязывают, а от слабости стран-реципиентов. Важна в понимании глобализации также идеологическая позиция исследователя. В целом же арабские ученые достаточно негативно относятся к глобализации, в то время, как глобальность принимается и поддерживается исламом.

Ключевые слова: глобализация, глобальность, ислам.

Итак, это не первое наше исследование, которое посвящено изучению феномена глобализации, с точки зрения и позиций исламского мира. Актуальность именно такого взгляда можно объяснить тем, что несмотря на повышенное внимание со стороны ученого мира к этому явлению современности, сложность и